УДК 821.161.1–312.2–81'255
DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2021-9.14

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ДЕТЕКТИВНИХ ТВОРАХ АГАТИ КРІСТІ

Іванченко Марія Юріївна
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Барнич Іванна Іванівна
викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Мармуляк Анна Сергіївна
викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Наукове дослідження присвячене аналізу особливостей відтворення фразеологізмів детективних творів А.Крісті в українських перекладах. Метою статті є визначення способів відтворення українською мовою фразеологічних одиниць у детективах. Об'єктом дослідження статті є фразеологізми як засіб передачі навколишньої дійсності через призму окремої мовної свідомості. Предметом – способи перекладу фразеологізмів у творах А. Крісті в українських перекладах. Актуальність статті визначається важливістю аналізу проблем відтворення фразеологізмів у художніх творах для перекладознавства. Матеріалом дослідження перекладацьких трансформацій послужили фразеологізми англійською та українською мовами, відібрані методом суцільної вибірки з детективів Агати Крісті Five little pigs, Murder on the Orient Express, At Bertram's Hotel. Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок про чітку різницю у сприйнятті позамовної дійсності у мовній свідомості носіїв. Так, в спроба уникнути конфліктної ситуації актуалізується в англійській мові такмим діями як "латати", "приховати", тоді як в українській – із "згладжуванням". Спроба припинити думати, перейматись чимось актуалізується по-різному, за допомогою лексичних одиниць, в семантиці яких присутня сема "видалити", однак образна складова відрізняється. Проведений аналіз показав, що 80 % фразеологізмів у проаналізованих творах А. Крісті перекладені із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексичний переклад застосований у 14% фразеологізмів; описовий переклад має місце у 20%; підбір еквіваленту здійснений у 39% випадків, прийом антонімічного перекладу – 7% інвентаризованих прикладів. Перспективою дослідження, на нашу думку є аналіз способів відтворення метафор інших засобів виразності у творах британської письменниці А. Крісті.

Ключові слова: *фразеологізм, способи перекладу, відтворення, адекватний переклад, асоціація, мовна картина світу, україномовний переклад.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Проблема перекладу мовних одиниць посідає одне із провідних місць у сучасному перекладознавстві. Це зумовлено тим фактом, що культура народу завжди знаходить своє відображення в його мові, яка виступає сполучною ланкою між внутрішнім світом людини і її навколишньою дійсністю: результати набутих знань про світ, які людина, набуває протягом всього свого життя відображені у мовній формі, являє собою лінгвістичну картину світу. Однією із таких форм є фразеологізми, які. Своєю чергою мають особливі функції у мові та мовленні. Вони здатні самостійно або разом з іншими мовними одиницями реалізувати інтенцію автора. При перекладі цих мовних одиниць важливо враховувати їхню багатозначність та залежність від контексту. Актуальність наукової розвідки полягає у тому, що переклад фразеологізмів викликає ряд труднощів зумовлених їхньою семантичною насиченістю, яскравістю та образністю останніх.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фразеології у мовознавстві активно досліджуються в роботах О. І. Чередниченко, Д. В. Ужченко, В. Я. Теклюк, А. Г. Молоткова та ін. Вчені неодноразово наголошували на тому, що некоректне їх використання робить мову неграмотною, спрощує контекст.

У мовознавців не має одностайної думки вчених про те, що таке фразеологізм. Одні дослідники (Л. П. Сміт, В. П. Жуков, В. М. Телія, Н. М. Шанський) включають до складу фразеології стійкі поєднання, інші (Н. М. Амосова, А. М. Бабкін, А. І. Смирницький) – тільки певні групи.

Фразеологічна одиниця є стійким поєднанням слів з незмінним лексичним складом, граматичною будовою і відомим носіям мови значенням [2, 638]. У сучасній англійській мові фразеологізми є не тільки мовними знаками, вони також відображають культуру носіїв мови та їхні уявлення про навколишній світ. За допомогою фразеологізмів людям, для яких англійська мова не є рідною, легше зрозуміти особливості побуту, мислення і культури носіїв мови.

Шарль Баллі, який є одним з основоположників фразеології, дав визначення поняттю фразеологічної одиниці, згідно з яким, фразеологізмом є стійке поєднання слів, смисл якого неможливо зрозуміти із значень складових його елементів [1, 254]. Він порівняв їх з фразеологічними групами, що мають непостійний склад компонентів, ця теорія ддоповнилась трьома основними видами фразеологізмів: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення. Український лінгвіст В.Д. Ужченко також додав в свою класифікацію ще один вид, так звані фразеологічні вирази [3, 119]. Нами буде використовуватися саме ця класифікація.

Такі відомі лінгвісти, як Ш. Балли, Я. І. Рецкер, Г. Е. Мірам, В. В. Виноградов, Л. К. Латишев, В. Н. Комісаров, В. Д. Ужченко, Б. М. Ажнюк, Л. Г. Скрипник в якості вихідної точки беруть лінгвістичні класифікації, налаштовані в основному на критерії неподільності компонентів фразеологізму, та від ряду додаткових ознак - мотивування значення, метафоричності - визначається місце фразеологічної одиниці в одній з наступних груп: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні сполучення і фразеологічні вирази.

Що стосується перекладу фразеологізмів, приділено чимало уваги в теоретичних роботах провідних дослідників-лінгвістів (Я. І. Рецкер, Г. Е. Мірам, В. В. Виноградов, Л. К. Латишев, В. Н. Комісаров, Л. С. Бархударов, А. М. Паршин, Н. Д. Арутюнова, Л. С. Бархударов, Г. Безіл, С. І. Влахов, Л. Ф. Дмитрієва, Р. П. Зорівчак, І. В. Корунець, Дж. Кетфорд, О. В. Кунін, М. Ларсон, , В. А. Маслова, А. Нойберт, В. М. Телія та Я. А. Баран). Пов'язані з цим проблеми розглядаються по-різному, рекомендуються різні методи перекладу, зустрічаються різні думки. І це зрозуміло: однозначного, стандартного рішення тут не може бути. Трапляються випадки, коли при наявності рівноцінного фразеологічного відповідника доводиться шукати інші шляхи перекладу, оскільки цей еквівалент не годиться для певного контексту. Навіть в межах однієї групи фразеологічних одиниць може знадобитися індивідуальне рішення.

Формулювання мети та завдань статті. Метою статті є аналіз особливостей перекладу українською мовою фразеологічних одиниць у творах британської письменниці Агати Крісті. Об'єктом дослідження – є фразеологізми як засіб передачі навколишньої дійсності через призму окремої мовної свідомості. Предметом – способи перекладу фразеологізмів у творах А. Крісті в українських перекладах. Актуальність статті зумовлена важливістю аналізу проблем відтворення фразеологізмів у художніх творах для перекладознавства.

Матеріалом дослідження перекладацьких трансформацій послужили фразеологізми англійською та українською мовами, відібрані методом суцільної вибірки з детективів Агати Крісті «Five little pigs», «Murder on the Orient Express», «At Bertram's Hotel».

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті проведеного аналізу ми встановили, що значна частина фразеологізмів в українських перекладах детективних творів А. Крісті відтворюються шляхом підбору еквівалентів (повних або часткових). Так, у творі Агати Крісті «П'ятеро поросят» у перекладі Ю. Лившиця та М. Олійника подибуємо приклад: *"You don't try and patch it up and trot out consoling phrases." [5, 215]* який перекладається як *«Ви не намагаєтеся загладити гострі кути і не кажіть звичайних в таких випадках втішних фраз» [2, 220].*

Англійською спроба уникнути конфліктної ситуації, намагання врегулювати стосунки виражається як *patch it up***,** тобто «латати, залагоджувати» та *trot out* «приховати», що своєю чергою відтворюється українським еквівалентом як «загладжувати гострі кути».

"Clara said: "You're not modest… All the same, I'm inclined to take you at your word".

[2, 42] – «Клара сказала: «Ви пихаті ... Проте, я схильна повірити вам на слово» [5, 45].

У наведеному прикладі перекладач підібрав частковий лексичний еквівалент, тобто такі, які збігаються за значенням, із однаковою образною складовою, однак дещо різняться за лексичним складом. Так, в англійському та українському варіантах «довіра» актуалізується за допомогою лексеми *"word"* – слово.

"Poirot wrenched his thoughts from the flamboyant creature of his dreams."[6] – «Пуаро викинув з голови чудовий персонаж своїх мрій». [1, 112]

У цьому прикладі ми спостерігаємо переклад шляхом підбору еквіваленту, який несе одне і те ж смислове навантаження, однак актуалізується за допомогою різних лексичних одиниць. Так, в англійській мові «припинити думати, перейматись чимось» виражається за допомогою дієслова "to wrench - to pull and twist something suddenly or violently away from its position" (Cambridge dictionary), що українською відтворюється як «викинути». Такий переклад можна вважати адекватним, оскільки обидві одиниці мови джерела та мови перекладу містять сему «видалити, усунути».

Наступний приклад перекладу демонструє відтворення фразеологізму шляхом підбору часткового граматичного еквіваленту:

"See, I kiss my hand to you."[4, 34] – «Поглянь, я посилаю тобі повітряний поцілунок». [3]

При перекладі твору А.Крісті «У готелі Бертрама» Євген Левченко застосовує такий спосіб перекладу зважаючи на принципи та закономірності функціонування української мови. В обох мовах симпатія та приязнь виражаються лексемою поцілунок, однак різними частинами мови: в англійській мові – дієслово, тоді як в українській – іменник.

В наступних прикладах ми бачимо застосування повноцінного еквіваленту при перекладі:

I wouldn't put it past her to beat the lot of them![4, 95] –«Я не став би повз неї бити їх!» [3]

"Cast a disparaging eye". [4, 65] – «Кинув зневажливий погляд.» [3]

Вчені Л. Ф. Дмитрієва, С. Є. Кунцевич, Е. А. Мартінкевіч, Н. Ф. Смирнова стверджують, що з метою, пояснення сенсу фразеологічної одиниці, яка не має в мові перекладу ні аналога ні еквівалента і не підлягає дослівному перекладу, перекладачеві необхідно вдатися до описового перекладу.

У детективних творах Агати Крісті ми зустріли наступні фразеологізми, які перекладаються описовим способом.

Так, фразеологізм *"to kick up a fuss"[5]* в англійській мові утворився в результаті поєднання дієслова *to kick*, що містить сему «зрушити, почати» та іменника "fuss – a show of anger, worry, or excitement that is unnecessary or greater than the situation deserves" [6]. В українсткому перекладі відтворюється як «влаштувати скандал», і, таким чином втрачає свою експресивність.

Підкорюватися – діяти за чиїм-небудь наказом, розпорядженням або згідно з чиїмсь керуванням; перебувати під впливом кого-небудь або під дією чогось; визнавати чию-небудь волю або якусь силу і т. ін. [2, 440]. А. Крісті у своєму творі «Пятеро поросят» вживає фразеологізм *"to eat out of somebody's hand"[4],* що укроаїнською відтворюється описово як «беззаперечно підкорятися кому небудь».

Дієслово *to dance* тлумачиться як "move up and down lightly and quickly in the air" [6]. У наступному фразеологізмі за дпомогою цього адєктиву актуалізується прагнення героя оточити його супутницю максимальною увагою. Такий асоціативний звязок утворився завдяки наявності у дієслова семи «швидке переміщення у просторі, що супроводжується рухами кінцівок».

"He danced attendance to her." [1, 76] – «Він намагався приділити їй увагу різними способами» [6].

У творі А. Крісті «П'ятеро поросят» Еркюль Пуаро зустрічає дивакуватого чоловіка. Для того, щоб привабити увагу читача до цього персонажу А. Крісті вводить фразеологізм *"a man with a bee in his bonnet":*

"In fact, I m quite sure none of them did do it. Do get this bee out of your bonnet, old boy!" [5, 54]

«Так, я впевнений, ніхто з них не міг убити. Треба викинути з голови цю думку!» [2, 51]

Цей фразеологізм вперше згадується у літературі з 1500-х років. Вираз подібний до *"bee's in your head"[4]*, що означає те саме, але більше підходить для чоловіків. Раніше капелюхи були основними головними уборами, які носили жінки, і ця фраза ілюструє хвилювання, яке виникало, якщо в їхньому капелюсі була бджола. Капелюх (берет) міг стосуватися головних уборів, які носить бджоляр, щоб захиститися від нападу бджіл. Існує припущення, що ця фраза має шотландське походження.

Лексичний переклад застосовується, якщо поняття або який-небудь об'єкт в одній мові описується за допомогою фразеологізму, а в іншому – за допомогою слова. При такому перекладі фразеологічних одиниць необхідно

прагнути хоча б до часткового збереження образності лексичної одиниці при передачі значень його окремих елементів.

Такий спосіб перекладу фразеологізмів виявися досить поширеним серед українстких перекладів творів королеви детективу А. Крісті.

Так, наприклад у перекладі твору «Уготелі Бертрама» Євген Левченко застосовує згаданий тип перекладу, тим самим дещо спрощуючи контекст.

"I guess I'll make myself off."[4, 63] – «Мабуть, я піду» [3].

Або, наприклад у епізоді, де йдеться про ліки перекладач уникає експресивності та виразності вихідного тексту. Так, вираз *"mumbo jumbo"* ("if you describe ideas or words, especially religious or technical ones, as mumbo jumbo, you mean that they are nonsense. [6]"), що часто перекладають як «абра-кадабра», Є. Левченко відтворює як «назви», тобто нейтральним за емоційним забарвленням словом.

"I simply talked a bit about the mumbo jumbo Latin of doctor's prescriptions."[4, 143] – «Я заморочив їй голову всякими латинськими назвами з приписів лікарів.» [3]

Ще один цікавий приклад лексичного перекладу фразеологізмів зустрічаємо у творі «Вбивство у «Східному експресі»». Фразеологізм *"to make a clean breast"[6],* що в англійській мові вживається у значенні "to tell the truth about smth" [5]. У англійській мовній свідомості повідомлення правдивої інформації за аналогією порівнюється з очищенням. Очевидно утворення фразеологізму відбулося у асоціативній площині «сказати правду – позбавити покриття (усунути поверхню)». Українською Андрій Сметюх цей фразеологізм відтворює як *«Він признався у скоєному»* [1, 39].

У наступному прикладі фразеологізм утворений на основі асоціації із представниками фауни. Бобер – великий річковий гризун, що дає цінне хутро [2, 345]. Ця тварина асоціюється із працьовитістю, наполегливістю, невтомністю. Саме тому А. Крісті використала цей фразеологізм щоб наголосити на старанності героїні леді Селіни у своєму творі «У готелі Бертрама». Однак, перекладач Є. Левченко позбавляє цей контекст експресивності в українському варіанті і відтворює його шляхом лексичної заміни.

"Yes, indeed, she works like a beaver…" [4, 21] – «Так, вона справді намагається з усіх сил …». [3]

Антонімічний переклад являє собою заміну будь-якого поняття, вираженого в оригіналі, протилежним поняттям в перекладі з відповідною перебудовою всього висловлювання для збереження незмінного плану змісту.

Прийом антонімічного перекладу полягає в передачі поняття протилежним, часто із запереченням, тобто антонімом у мові перекладу відповідності даного слова. Сутність прийому антонімічного перекладу полягає у використанні в перекладі слова або словосполучення, що має значення, протилежне значенню відповідного англійського слова, або словосполучення, вжитого в оригіналі.

У проаналізованих детективних творах ми зустріли приклад антонімічного перекладу фразеологізмів. Так, у детективному романі А. Крісті «Вбивсто у «Східному Експресі»», в епізоді, коли няня розповідає як батьки Анна та Чарльз Лінберги любили свого маленького сина Чарльза молодшого письменниця для надання експресивності вживає фразеологізм *"to spoil badly"[6]*, який своєю чергою перекладач Андрій Сметюх відтворює шляхом антонімічного перекладу *«жахливо балувати» [1, 75]*. Така різниця у перекладі очевидно зумовлена культурними передумовами, що впливають на формування світогляду та сприйняття дійсності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного аналізу дозволяють зробити висновок про чітку різницю у сприйнятті позамовної дійсності у мовній свідомості носіїв. Так, спроба уникнути конфліктної ситуації актуалізується в англійській мові такими діями як «латати», «приховати», тоді як в українській – із «згладжуванням». Спроба припинити думати, перейматись чимось актуалізується по-різному, за допомогою лексичних одиниць, в семантиці яких присутня сема «видалити, усунути», однак образна складова відрізняється.

Проведений аналіз показав, що 80 % фразеологізмів у проаналізованих творах А. Крісті перекладені із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексичний переклад застосований у 14% фразеологізмів; описовий переклад має місце у 20%; підбір еквіваленту здійснений у 39% випадків, прийом антонімічного перекладу – 7% інвентаризованих прикладів.

Перспективою дослідження, на нашу думку є аналіз способів відтворення метафор інших засобів виразності у творах британської письменниці – А. Крісті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Эдиториал, 2001. 392 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). К .: Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : посібник. Луганськ: Альма-матер, 2005. 399 с.
4. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: https://ahdictionary.com.
5. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. URL: http://www.phrases.org.uk.
6. Oxford living dictionaries. URL: https://en.oxforddictionaries.com.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Крісті А. Вбивство у «Східному експресі». К:«Клуб семейного дозвілля», 2017. 288 с.
2. Крісті А. “Пятеро поросят”, “Запізніла розплата”, “Таємниця Індійського острова”. Донбас, 1991. 448 с.
3. Крісті А. У Готелі Бертрама. URL:
https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3428
4. Christie A. At Bertram’s Hotel. Caro, 2014. 352 p.
5. Christie A. Five little pigs. M. : Айрис-пресс, 2011. 384 с.
6. Christie A. Murder on the Orient Express, - Harper Collins, 2007. URL: https://www.goodreads.com/book/show/853510.Murder_on_the_Orient_Express

REFERENCES

1. Bally, SH. (2001). Frantsuzskaya stylystyka. [French stylistics]. M.: Édytoryal, 2001. [in Russian]
2. Busel, V.T. (2005). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian].
3. Uzhchenko, V. D. (2005). Frazeolohiya suchasnoyi ukrayins′koyi movy : posibnyk. [Phraseology of the mdern Ukrainian language]. Luhans′k: Al′ma-mater, 2005. [in Ukrainian].
4. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: https://ahdictionary.com.
5. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. URL: http://www.phrases.org.uk.
6. Oxford living dictionaries. URL: https://en.oxforddictionaries.com.

THE LIST OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Kristi, A. (2017). Vbyvstvo u «Skhidnomu ekspresi». K: Klub semeynoho dozvillya, 288 s. [in Ukrainian].
2. Kristi, A. (1991). “Pyatero porosyat”, “Zapiznila rozplata”, “Tayemnytsya Indiys′koho ostrova”. Donbas, 448 s. [in Ukrainian].
3. Kristi, A. U Hoteli Bertrama. URL:
https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3428. [in Ukrainian].
4. Christie, A. (2014). At Bertram’s Hotel. Caro. 352 p.
5. Christie, A. (2011). Five little pigs. M .: Iris-press. 384 s.
6. Christie, A. (2007). Murder on the Orient Express, Harper Collins. URL: https://www.goodreads.com/book/show/853510.Murder_on_the_Orient_Express

PECULIARITIES OF PHRASEOLOGISMS TRANSLATION IN AGATHA CHRISTIE'S DETECTIVE STORIES

Ivanchenko Maria Yuriyivna
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine

Barnych Ivanna Ivanivna
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine

Marmulyak Anna Serhiivna
Lecturer at the Department of Foreign Languages and Translation Studies
Lviv State University of Life Safety
Str. Kleparivska, 35, Lviv, Ukraine

The scientific research is devoted to the analysis of peculiarities of reproduction of friseologisms of detective works of A.Christ in Ukrainian translations. The purpose of the article is to determine the ways of reproduction of phraseological units in detectives into Ukrainian. The object of the article research is phraseology as a means of transmitting the surrounding reality through the prism of a separate linguistic consciousness. The subject – methods of phraseology translation in the works of A. Christie in Ukrainian translations. The relevance of this article is determined by the importance of analyzing the problems of reproduction of phraseology in fiction for translation studies. The material of the study of translation transformations was phraseology in English and Ukrainian, selected from Agatha Christie's detectives Five little pigs, Murder on the Orient Express, At Bertram's Hotel. The results of the analysis allow us to conclude that there is a clear difference in the perception of extraverbal reality in the linguistic consciousness of the speakers. Thus, in an attempt to avoid a conflict situation, it is actualized in English by such actions as "patching", "hiding", while in Ukrainian - with "smoothing". The attempt to stop thinking, to worry about something is actualized in different ways, with the help of lexical units, in the semantics of which there is a sema "delete", but the figurative component is different. The analysis showed that 80% of the phraseology in the analyzed works of A. Christie are translated using translation transformations. Lexical translation is used in 14% of phraseological units; descriptive translation takes place in 20%; the selection of the equivalent is carried out in 39% of cases, the reception of antonymous translation - 7% of the inventoried examples. The prospect of the study, in our opinion, is the analysis of ways to reproduce the metaphors of other means of expression in the works of the British writer - A. Christie.

Key words: *phraseology, methods of translation, reproduction, adequate translation, association, linguistic world picture, Ukrainian translation.*